

Kinga Łapot-Dzierwa

JAKA? PLASTYKA WE WCZESNEJ EDUKACJI

Abstract

We have got used to constant changes in the Polish education system. Once in a while there arise various ideas to improve the existing system. These ideas are and were conceived with the underlying aim of ensuring high quality education at all stages.

The subject of this study is art education and all changes (regarding this subject) which are written in the new school curriculum. I am trying to show, from the point of view of a co-author of these solutions, the usefulness and legitimacy of the changes regarding this school subject.

Key words: curricular reform, art education, education through art, art literacy, children's art

Słowa kluczowe: reforma programowa, edukacja plastyczna, edukacja przez sztukę, alfabetyzacja plastyczna, sztuka dziecka

W polskim systemie oświatowym przyzwyczailiśmy się do ciągłych zmian. Co pewien czas pojawiają się kolejne pomysły na korekty istniejącego systemu. W zamysłach autorów zapewne najważniejszym celem było, jest i będzie, zapewnienie wysokiej jakości kształcenia na wszystkich etapach.

Przedmiotem moich rozważań jest edukacja plastyczna i wszelkie zmiany (które dotyczą tej płaszczyzny) zapisane w tak zwanej Nowej Podstawie Programowej. Swoje rozważania poświęcam zaniedbanemu obszarowi edukacyjnemu, zepchniętemu na margines, traktowanemu w dalszym ciągu jako dodatek do...

Staram się ukazać (z pozycji współautora tych zapisów) celowość i zasadność zmian dotyczących przedmiotu plastyka.

W rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 2008 roku czytamy między innymi, że jednym z głównych celów edukacji w Polsce jest wspomaganie rozwoju dzieci we wszystkich zakresach z uwzględnieniem ich aktualnych możliwości intelektualnych. Dlatego jednym z najważniejszych postulatów współczesnych koncepcji edukacji stało się wspomaganie rozwoju dziecka, wspieranie jego uzdolnień i rozwój kreatywności w zakresie myślenia i działania. Zapisy rozporządzenia podkreślają indywidualizację

procesu kształcenia (model kształcenia lepiej dopasowany do indywidualnych potrzeb i zdolności dzieci). Wiele uwagi poświęca się również tworzeniu przyjaznych warunków edukacyjnych. Ile jednak pozostaje z tych idei w przedszkolnej i szkolnej rzeczywistości?

Świat dziecięcej sztuki to obszar wciąż oczekujący na ponowne odkrycie, fascynujący i zaskakujący. Nie ma w nim miejsca na stereotyp i powielanie funkcjonujących koncepcji. Plastyka zmienia się z każdą populacją. Dlatego niezbędna jest refleksja, że edukacja plastyczna powinna podlegać permanentnym zmianom, zależnym od aktualnych potrzeb edukacyjnych. Zmiany te należy oprzeć na niezmiennym systemie wartości uniwersalnych. Nie ma lepszego czasu w edukacji jak okres wczesnego dzieciństwa.

W ideach Nowego Wychowania odnajdujemy definicję okresu dzieciństwa jako swobodnego stanu psychicznego, w którym pojawia się u dziecka naturalne dążenie do zdobywania i rozszerzania doświadczeń, a także postulat jedności dwóch elementów: działania i zainteresowania. Teoretycy tego ruchu podkreślali też istotne dla praktyków edukacji zasady związane z koniecznością mobilizacji aktywności dziecka, łączeniem teorii z działaniami praktycznymi, rozwijaniem u dziecka jego potencjalnych zdolności twórczych¹.

Twórczość pomaga osiągnąć w rozwoju dzieci wiele cennych wartości. I bez względu na to jak bywa interpretowana, jest czynnikiem odpowiadającym za harmonijny rozwój jednostki. Jednostka twórcza to taka, która:

- jest otwarta na nowości, pozostaje w stałej gotowości,
- posiada giętkość, elastyczność (mobilność) myślenia,
- jest wyrozumiała w stosunku do innych pomysłów, otwarta na „inność”,
- wrażliwa, zdolna zaakceptować błędy własne, wynikające z podjęcia ryzyka,
- zdolna do generowania oryginalnych wytworów.

Jednostki twórcze decydują o procesach ewolucyjnych i zmianach jakie zachodzą, zachodzą i będą zachodzić w każdej dziedzinie życia człowieka.

Wszystko to co stworzył człowiek na przestrzeni wieków zawdzięcza swojej ogromnej pracy, ale przede wszystkim wyżej wymienionym cechom, które powodują, iż ciągle poszukujemy i tworzymy coś nowego. Bez stałego dążenia do doskonalenia, poszukiwania idealnego piękna, harmonii, najdoskonalszych rozwiązań w dziedzinie techniki i technologii, nie mogłyby powstać zachwycające dzieła sztuki czy urządzenia techniczne. Egipskie czy greckie rozwiązania architektoniczne, okręty podwodne, samoloty, rakiety kosmiczne, komputery to konsekwencja twórczego myślenia i działania wspieranego wyobraźnią.

Jaką rolę pełni edukacja plastyczna w kształtowaniu postaw twórczych? Jeżeli twórczość plastyczną dziecka będziemy pojmować jako proces, w wyniku którego otrzymujemy wytwór noszący znamiona nowości i oryginalności, to z góry zakładamy, że każde podjęte działanie prowadzi do rozwijania (wymienionych wyżej) kompetencji twórczych. Poza tym kształci i rozwija wyobraźnię i fantazję, pozwala na budowanie własnego systemu wartości opartego na prawidłowych relacjach z innymi ludźmi (tolerancja) i światem przyrody. Spełnia więc warunki harmonijnego rozwoju dziecka.

---

¹ H. Krauze-Sikorska, *Edukacja przez sztukę. O edukacyjnych wartościach artystycznej twórczości dzieci*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2007, s. 11.

„Wpisuje się więc w teorie Herberta Spencera, który mówił, że najbardziej wartościowa jest ta wiedza, która pozwala dziecku nie tylko radzić sobie z bieżącymi problemami, ale i przygotowuje je do pokonywania trudności, na które się w przyszłości natknie”². Wszystko po to, aby „wychowywać ludzi o pełniejszym życiu uczuciowym, bogatszej wyobraźni, zwiększonej wrażliwości na świat i głębszej życzliwości wobec ludzi”³.

Czy słuszne koncepcje Suchodolskiego — tak promowane przez Wojnar — nigdy nie zrealizowane, mają jakiegokolwiek szanse na urzeczywistnienie w polskim systemie edukacyjnym?

Wydaje się, że proponowane zmiany zapisane w Nowej Podstawie Programowej otwierają pewne możliwości na I, II i III poziomie i jednocześnie ujawniają znaczne braki na poziomie edukacji przedszkolnej.

Według wszelkich teorii psychologicznych, to okres przedszkolny jest najważniejszy dla kształtowania postaw twórczych i rozwijania potencjalnych zdolności artystycznych. Tymczasem to właśnie ten obszar jest miejscem, w którym konieczne są największe zmiany w myśleniu i działaniu nauczycieli. W przedszkolach nadal panuje moda na kolorowanie kopiowanych wzorów. Może nie byłoby w tym nic złego, bo przecież samo kolorowanie w jakimś (niewielkim) stopniu ćwiczy sprawność manualną. Niestety najgorsze jest przekonanie nauczycieli przedszkoli o słuszności takiego działania. Rzadko zdarza się, aby nauczyciel spróbował zastanowić się nad sensem takiego postępowania i odnieść je do jakichkolwiek teorii dziecięcej twórczości.

Drugim (znacznym) „brakiem nauczycielskim” jest nieznajomość koncepcji stadialnych rozwoju twórczości plastycznej dzieci w tym wieku. Warto więc zadać pytanie: w jaki sposób nauczyciele projektują sytuacje dydaktyczne z wykorzystaniem plastyki nie wiedząc co i w jaki sposób ich dzieci mogą zrobić?

Co zatem można zrobić, aby podnieść jakość plastyki na poziomie edukacji przedszkolnej i czy zmiany są możliwe? Oczywiście, że tak i paradoksalnie nie muszą być one rewolucyjne.

Wystarczy pamiętać o tym, że nadrzędne cele edukacji plastycznej zawierają się w dwóch punktach:

- po pierwsze, nauczyciel powinien stworzyć dziecku warunki dla rozwijania naturalnych mechanizmów jego twórczości;
- po drugie, przygotować dziecko do świadomego uczestnictwa w kulturze.

Cel pierwszy może być zrealizowany tylko i wyłącznie wtedy, gdy treści będą realizowane w układzie spiralnym od zadań prostych do coraz trudniejszych z uwzględnieniem możliwości rozwojowych dzieci w danym wieku. Prezentować się powinny w następującym układzie:

Dzieci 2–3-letnie. W większości populacji, dzieci 2–3-letnie są na etapie bazgroły (Szuman, Lowenfeld, Popek). Dlatego podstawowym zadaniem nauczyciela powinno być stymulowanie twórczości plastycznej dziecka tak, aby osiągnęło kolejny etap swojego rozwoju plastycznego. Wiąże się to z aktywizacją sfery kinestetycznej i rozwojem koordynacji wzrokowo-ruchowej oraz usprawnianiem czynności manualnych dziecka.

² Tamże, s. 10.

³ B. Suchodolski, *Młodzież — młodość — sztuka*, [w:] *Sztuka dla najmłodszych. Teoria — Recepcja — Oddziaływanie*, red. M. Tyszkowa, Warszawa–Poznań 1977, s. 25.

Istotna jest więc taka organizacja zadań dydaktycznych, w których dzieci przy kształtowaniu materiału plastycznego będą mogły ćwiczyć wyżej wymienione sprawności.

W edukacji plastycznej dziecka w wieku 2–3 lat zwraca się szczególnie uwagę na:

- rozwijanie sprawności manualnej,
- rozwijanie sprawności percepcyjnej i wyobraźni dziecka poprzez obserwację środowiska naturalnego i najbliższego otoczenia.

W pracy z dzieckiem 2–3-letnim, podczas realizowania zadań dydaktycznych nastawionych na rozwijanie sprawności manualnej, przede wszystkim skupiamy uwagę na odpowiednim doborze technik plastycznych.

U **dzieci 4–5-letnich**, będących na etapie pojawiania się pierwszych form przedstawieniowych, nadal największą uwagę zwracamy na stymulowanie twórczości w taki sposób, aby rozwijały swoje umiejętności w zakresie posługiwania się środkami ekspresji.

Nadal należy rozwijać dziecięcą wyobraźnię, poprzez dostarczanie jak największej ilości bodźców. Obok odpowiednio dobranych technik powinny pojawić się celowo dobrane źródła inspiracji. Sprawność percepcyjna powinna być rozwijana już nie tylko poprzez obserwację środowiska naturalnego, ale również analizę tekstów, utworów muzycznych i oczywiście dzieł sztuki.

Być może warto tutaj wspomnieć, że takie pojmowanie edukacji plastycznej wpisuje się w cele wychowania przedszkolnego, jak np.:

- wspomaganie dzieci w rozwijaniu uzdolnień oraz kształtowanie czynności intelektualnych potrzebnych im w codziennych sytuacjach i w dalszej edukacji;
- budowanie systemu wartości, w tym wychowywanie dzieci tak, żeby lepiej orientowały się w tym, co jest dobre, a co złe;
- kształtowanie u dzieci odporności emocjonalnej koniecznej do racjonalnego radzenia sobie w nowych i trudnych sytuacjach, w tym także do łagodnego znoszenia stresów i porażek;
- rozwijanie umiejętności społecznych dzieci, które są niezbędne w poprawnych relacjach z dziećmi i dorosłymi;
- stwarzanie warunków sprzyjających wspólnej i zgodnej zabawie oraz nauce dzieci o zróżnicowanych możliwościach fizycznych i intelektualnych;
- zapewnienie dzieciom lepszych szans edukacyjnych poprzez wspieranie ich ciekawości, aktywności i samodzielności, a także kształtowanie tych wiadomości i umiejętności, które są ważne w edukacji szkolnej⁴.

W ostatnich latach, w trakcie badań eksperymentalnych w ramach prac magisterskich, studenci kierunku pedagogika, specjalność przedszkolna i szkolna starają się udowodnić, że edukacja plastyczna jest istotnym środkiem wspierającym ogólny rozwój dziecka. Badania zastały przeprowadzone na 30 grupach dzieci, z różnych środowisk. Zebrany materiał pozwolił udowodnić, że odpowiednio przygotowane i przeprowadzone zajęcia plastyczne ćwiczą pamięć, w tym pamięć wzrokową, stymulują i rozwijają wyobrażenia, uczą samodzielności w podejmowaniu decyzji, budzą świadomość emocji własnych i emocji innych, kształtują komunikację interpersonalną, rozwijają umiejętności warsztatowe (tak przydatne w nauce pisania).

⁴ K. Łapot-Dzierwa, W. Czapski, *Podstawa programowa z komentarzem*, tom 7, MEN, Warszawa 2009, s. 17.

Inaczej przedstawia się sytuacja plastyki w **I etapie edukacyjnym**.

Po kilkunastu latach (kształcenia zintegrowanego) przedmiot został wyodrębniony, co ma zagwarantować rzeczywistą realizację treści.

Według autorów K. Łapot-Dzierwy i W. Czapskiego⁵, ten okres w edukacji plastycznej ma stanowić etap przygotowawczy, oparty na zdobytej wcześniej wiedzy i wykształconych w przedszkolu umiejętnościach. Określam go terminem **alfabetyzacja plastyczna**.

Kształcenie w zakresie edukacji plastycznej pojmowane jest w trzech aspektach: kształtowania postaw oraz zdobywania wiedzy i nabywania umiejętności. Dlatego też struktura tej części podstawy programowej wymaga zachowania jedności postaw, wiedzy i umiejętności, bowiem zapewnienie trwałego efektu tego kształcenia jest możliwe tylko przy integracyjnym pojmowaniu owego kształcenia w tych trzech aspektach koniecznych do wyznaczenia przestrzeni edukacyjnej.

Autorzy określili kompetencje kluczowe jako połączenie postaw, wiedzy i umiejętności, odpowiadających sytuacji, to znaczy jako możliwe powiązanie czynników koniecznych do samorealizacji oraz rozwoju osobistego i integracji społecznej człowieka. Mają istotne znaczenie dla przebiegu procesu myślenia twórczego. W jej ramach znalazły swoje miejsce zalecenia właściwych komisji Unii Europejskiej w sprawach kompetencji kluczowych.

Podstawową kompetencją kluczową jest świadomość i ekspresja kulturalna, obejmująca:

- poczucie tożsamości, w związku z lokalnym i regionalnym, narodowym i europejskim dziedzictwem kultury (jako podstawą szacunku i otwartości wobec wielości kulturowej) oraz przekonanie o konieczności uczestnictwa w życiu kulturalnym;
- wyrażanie siebie, poprzez środki artystyczne dla rozwijania twórczych umiejętności (również takich, które mogą być zastosowane w sytuacjach zawodowych) oraz docenianie znaczenia czynników estetycznych w życiu codziennym;
- znajomość dzieł kultury, w tym sztuk wizualnych i współczesnej kultury popularnej, (a także znaczenia idei przekazywanych przez nie za pośrednictwem ich środków wyrazu) oraz posługiwanie się językiem sztuki⁶.

Jak zatem rozumieć zapisy podstawy programowej I etapu edukacyjnego?

Jak zapisano, dziecko kończące III klasę:

W zakresie percepcji sztuki:

- a) określa swoją przynależność kulturową poprzez kontakt z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami i z tradycją w środowisku rodzinnym, szkolnym i lokalnym; uczestniczy w życiu kulturalnym tych środowisk (wie o istnieniu placówek kultury działających na ich rzecz)⁷.

Zapis ten należy rozumieć jako budowanie i kształtowanie poczucia związku z tradycją narodową, która ma stanowić postawę szacunku i tolerancji wobec jej różnorodności oraz przekonanie o konieczności uczestnictwa w życiu kulturalnym.

W ostatnich latach bardzo popularne stało się również zagadnienie edukacji wielokulturowej. Biorąc pod uwagę, że sztuka zawiera w sobie siłę jednoczącą, można

⁵ Tamże.

⁶ K. Łapot-Dzierwa, W. Czapski, *Komentarz do podstawy programowej*, maszynopis.

⁷ K. Łapot-Dzierwa, W. Czapski, *Podstawa programowa...*

stwierdzić, iż stwarza doskonałe warunki pełniejszego porozumienia ludzi między sobą. Realizująca się w ten sposób komunikacyjna rola sztuki i jej wytworów pozwala na wzajemne porozumienie, zbliżenie ludzi, nawiązanie więzi społecznych pomiędzy odmiennymi kulturowo grupami.

Edukacja wielokulturowa w plastyce uwzględnia i szanuje różnice etniczne, rasowe i kulturowe społeczeństwa, z którymi wiązą się odmienne wizje świata i koncepcje kulturowe.

W ten sposób staje się procesem, w którym ma miejsce dialog kulturowy. Z jednej strony chroni przed uniformizacją, z drugiej przed egocentryzmem lokalnym. Uczy tolerancji, która jest szczególnie wartościową edukacyjną we współczesnym świecie⁸.

W zakresie ekspresji przez sztukę:

- a) podejmuje działalność twórczą, posługując się takimi środkami wyrazu plastycznego, jak: kształt, barwa, faktura w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni (stosując określone materiały, narzędzia i techniki plastyczne),
- b) realizuje proste projekty w zakresie form użytkowych, w tym służące kształtowaniu własnego wizerunku i otoczenia oraz upowszechnianiu kultury w środowisku szkolnym (stosując także określone narzędzia i wytwory przekazów medialnych)⁹.

Zapis ten należy rozumieć jako umiejętność wyrażania siebie poprzez środki rozwijające predyspozycje twórcze (na podstawie wiedzy pozwalającej na posługiwanie się nimi w innych sferach) oraz docenianie znaczenia estetyki w życiu codziennym. Jest to kontynuacja treści realizowanych w wychowaniu przedszkolnym.

W zakresie recepcji sztuki:

- a) rozróżnia takie dziedziny działalności twórczej człowieka, jak: architektura, sztuki plastyczne oraz inne określone dyscypliny sztuki (fotografika, film) i przekazy medialne (telewizja, Internet), a także rzemiosło artystyczne i sztukę ludową,
- b) rozpoznaje wybrane dzieła architektury i sztuk plastycznych należące do polskiego i europejskiego dziedzictwa kultury; opisuje ich cechy charakterystyczne (posługując się elementarnymi terminami właściwymi dla tych dziedzin działalności twórczej)¹⁰.

Zapis ten należy rozumieć jako znajomość najważniejszych dzieł stanowiących o dziedzictwie kultury (jako umiejętność przyswajania sobie wartości i operowania symbolami) oraz posługiwanie się językiem sztuki.

Język sztuki jest językiem pięknym, ale i wymagającym. Nauczycielowi stawia zadania odpowiedniego doboru treści w taki sposób, aby wzbogacać zakres słownictwa, uruchamiać wyobraźnię, korygować język potoczny, który odzwierciedla uproszczony i w dużej mierze wypaczony obraz świata w świadomości dziecka. W ten sposób może stać się jednym ze strażników kultury języka¹¹.

Wiedza, umiejętności i kompetencje zdobyte na tym poziomie są uzupełniane i doskonalone w kolejnych etapach. Autorzy zastosowali układ spiralny, gdzie na zagadnienia elementarne nabudowuje się treści bardziej skomplikowane. Najlepiej obrazuje

⁸ K. Łapot-Dzierwa, *Edukacja plastyczna jako środek wspierania rozwoju dziecka*, w druku, 2011.

⁹ K. Łapot-Dzierwa, W. Czapski, *Podstawa programowa...*

¹⁰ Tamże.

¹¹ K. Łapot-Dzierwa, *Edukacja plastyczna...*

ten tok myślenia zestawienie poziome poszczególnych punktów podstawy z poszczególnych etapów, na przykład:

Pkt 1 a (I etap) ⇒ Pkt 1 a (II etap) ⇒ Pkt 1 a (III etap)

Zatem jaka? plastyka we wczesnej edukacji.

To taki przedmiot, w którym uczeń będzie rozwijał postawę twórczą nastawioną na zdobywanie wiedzy (percepcja). W oparciu o pozyskaną wiedzę będzie kształcił określone umiejętności (ekspresja). Będzie umiał stosować nabyte umiejętności w praktyce (repcja). Wszystko w toku obserwacji — rozumowania — doświadczania. Kolejnym celem jest wprowadzenie ucznia do uczestniczenia w kulturze i do jej upowszechniania.

Realizacja tych zadań wymaga szkoły:

- 1) o programie nakierowanym na indywidualny rozwój pełnej osobowości ucznia i na oddziaływania wychowawcze, w spójnym układzie: szkoła — uczeń — rodzina;
- 2) zapewniającej wyposażenie w technologie, narzędzia nauczania — uczenia się, dla kształcenia zdolności poznawczych i umiejętności rozwiązywania problemów.

Ponadto w miarę możliwości, prowadzenie lekcji plastyki (na I etapie) należy powierzać nauczycielom mającym kwalifikacje w zakresie edukacji plastycznej. Nie ma takiej konieczności, jeżeli nauczyciel wczesnej edukacji, w toku studiów, zdobył wystarczającą wiedzę z tego zakresu (kurs zajęć warsztatowych, kurs metodyki przedmiotowej). Szkoła powinna stwarzać możliwości czynnego uczestnictwa uczniów w kulturze poprzez udział w wystawach stałych i czasowych organizowanych przez muzea i instytucje kulturalne, poprzez uczestnictwo w ważnych wydarzeniach artystycznych organizowanych w szkole i poza szkołą oraz dawać możliwości do publicznej prezentacji umiejętności plastycznych uczniów.

Kinga Łapot-Dzierwa

WHAT LIKE? ART IN EARLY EDUCATION

Summary

The starting point for the discussion was the question whether the correct ideas of Bogdan Suchodolski, so much promoted by Irena Wojnar, but never realized, have any chances of being introduced in the Polish education system.

It seems that the proposed changes, introduced into the new school curriculum, open some possibilities for primary and secondary education, and at the same time reveal some limitations in pre-school education.

So what can be done to improve the quality of pre-school art education? And are the changes possible? The answer is certainly — yes, and, paradoxically, the changes do not have to be revolutionary.

In recent years the students of School and Pre-School Pedagogy have been doing experimental research as part of their Master's Dissertations. They have been trying to prove that art education is a vital means of supporting children's general development. Art education practises memory, including visual memory, stimulates and develops images, teaches to make independent choices, develops awareness of children's own and other people's emotions, shapes communication skills, develops skills which are so useful for learning to write.

The situation regarding art classes in primary education is different. After several years of integrated education, art was distinguished as a separate subject, which is supposed to guarantee actual realization of the educational content.

According to the authors (K. Łapot-Dzierwa, W. Czapski), this stage of art education is supposed to be a preparatory period, based on previously acquired knowledge and skills shaped in the course of pre-school education. I describe it as art literacy.

Art literacy education is understood in three different aspects: shaping attitudes, acquiring knowledge and learning skills.

Then what like? Art in early education.

It is a subject which allows a pupil to develop a creative attitude aimed at acquiring knowledge (perception). Based on the acquired knowledge, a pupil will shape certain skills (expression), and will be able to use the skills in practice (reception). Everything will be done through observation — reasoning — experiencing. The subsequent aim is introducing a student to taking part in culture and its promotion.

The realization of these aims requires a school that:

1. realizes a curriculum that is aimed at individual full development of a student's personality and at educational effort within a coherent system of school — pupil — family.
2. ensures adequate equipment, technology, teaching-learning tools to train cognitive and problem-solving skills.

Moreover, as far as possible, only teachers qualified in art education should be entrusted with teaching art on primary level. This is not necessary if an early education teacher acquired sufficient knowledge in this subject as part of a university course (a workshop method of teaching course, an art methodology course). School should give opportunities to take active part in culture through participation in exhibitions, permanent and temporary, organised by museums and cultural institutions, through participation in important artistic events organized at school and out of school and it should give students opportunities to present their artistic skills to the public.

Is such art education possible?

It is my conviction that it is possible. Unfortunately that requires a lot of changes.